סעודת ראש חודש

סעודת ראש חודש

בבית הכנסת שבו אני מתפלל, קהילת ישראל הצעיר דהאנקוק פארק, נוהגים מידי ראש חודש לערוך סעודה לאחר תפילת שחרית. וכאשר יש שני ימי ראש חודש, מתקיימת הסעודה ביום השני של ראש חודש [היום הראשון של החודש].

פעם אחת, כאשר ראש חודש היה שני ימים, מסיבה כלשהי, לא יכלו לערוך את הסעודה ביום השני, ולכן רצו להקדימה ליום הראשון של ראש חודש [שהוא היום האחרון של החודש הקודם]. ונשאלה השאלה לרב, האם הדבר אפשרי.

התשובה לשאלה זאת דורשת בירור מקיף: מה הם טעמי חיוב סעודת ראש חודש. ומתי החיוב לעשותה כאשר ישנם שני ימי ראש חודש: ביום הראשון, ביום השני, או בשניהם.

בהזדמנות אחרת נשאלתי על מנהג שנוהג ידידי ר' ראובן רעכניץ לערוך בביתו סעודת ראש חודש **בליל** ראש חודש, ונשאלת השאלה האם חיוב הסעודה הוא דווקא ביום, או שאפשר לעשותה גם בלילה. וגם כאן יש לברר, במידה וניתן לערוך סעודה בלילה, מה הדין כשיש שני ימי ראש חודש, מתי יש לקיים את הסעודה: בלילה הראשון, בלילה השני, או בשניהם.

א. בהלכות ר"ח (או"ח סימן תיט) כתב המחבר סימן ובו סעיף אחד: "מצוה להרבות בסעודת ראש חודש". וידוע, שבמקומות שקבע המחבר סימן ובו סעיף אחד, התכוין להחשיב את הדבר, וכמו שהביא בספר טעמי המנהגים (ענייני ראש חודש, סימן תנ בקונטרס אחרון) בשם החוזה מלובלין: "דלכן עשה רבינו המחבר בסימן תי"ט סימן בפני עצמו לענין חיוב לאכול סעודת ר"ח, וכן סימן ש' [שיש בו רק סעיף אחד] לענין חיוב לאכול סעודת מלוה מלכה, **כדי שיהיה הענין חשוב בעיני העולם**".

מקור הדין לעשות סעודה בראש חודש מובא בטור מדברי הירושלמי (מגילה ה, א) "**סעודת ראש חדש וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין**". ולמד מכך הטור: "אלמא דמצוה הוא דחשיב ליה בהדי סעודת פורים". כלומר, כאשר חל ראש חודש בשבת, שבלאו הכי יש בה חיוב סעודת שבת ולא ניכר שאוכל את הסעודה לכבוד ראש חודש, כתב הירושלמי שנדחית סעודת ראש חודש ליום ראשון, ולמרות שאז הסעודה איננה בזמנה. וכדוגמת פורים שחל בשבת [דהיינו "פורים משולש", כשפורים דמוקפים חל בשבת] שדוחים את הסעודה ליום ראשון. ולמד הטור מהדמיון בין סעודת ראש חודש לסעודת פורים, **שיש חיוב סעודת ראש חודש** כשם שיש חיוב סעודת פורים.

כמה טעמים נאמרו מה ענין סעודה זו, ומהיכן נלמד חיובה.

[א] הטעם העיקרי המוזכר בדברי הראשונים, ומובא בטור (בהמשך דבריו הנ"ל) **שראש חודש הוקש למועד**, ולכן כשם שבמועד יש דין של סעודה, אף בראש חדש כן. וז"ל הטור: "ואיתקש [ראש חודש] נמי למועד דכתיב (במדבר י, י) וביום שמחתכם **ובמועדיכם ובראשי חדשיכם**".

וברוקח (סי' רכח; הובא בבית יוסף) הביא פסוקים נוספים בהם מפורש שראש חודש הוקש לשבת ומועד: "והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו" (ישעיה סו, כג). וכן "מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת" (מלכים ב ד, כג). ובערוך השלחן (סע' ב) הוסיף: "וכתיב גבי דוד (שמואל א כ, כט) כי זבח משפחה לנו, וראש חודש היה, דכתיב (שם פסוק כז) ויהי ממחרת החודש השני".

עוד מביא הטור: "ואיתא נמי בפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות ויו"ט **וראש חדש** וחולו של מועד ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו". ומבואר בדברי הפסיקתא שהוצאות סעודת ראש חודש הרי הם כהוצאות שבת ויו"ט, וכשם שהוצאות שבת ויו"ט אינם נכללות בחשבון מזונותיו של האדם, כך הוצאות ראש חודש, והיינו בגלל היותו כשבת ומועד, שמזונותיהם אינם נחשבים במה שהוקצב לאדם.

ובפסיקתא רבתי (פרשה א) הדברים מפורשים: "הרי למדנו שראשי חדשים שקולים כמועדות, שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ואפילו כשבת שקולים הן ראשי חדשים. נמצאת אומר **שראשי חדשים**

סעודת ראש חודש

שקולים כנגד המועדות והשבתות. ומנין שהם שקולים כנגד השבתות, ממה שהשלים בנביא והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחוות".

[להשוואה של ראש חודש למועד יש השלכות נוספות. הברכי יוסף (סימן תיט) כתב שצריך להרבות סעודה בראש חודש כיון שיש קדושה בראש חודש כמועד: "**כי יש קדושה בראש חודש** ועם היות דקדושת יום טוב יותר מראש חודש מצינו מעלה לראש חודש יותר מיום טוב והוא שאין אור גיהנם שולט בראש חודש כשבת, כי שבת וראש חודש הונחלו מיום שנברא העולם אבל יום טוב באים מצד הנסים שנעשו אחר כך וכתיב והיה מידי חדש וגו'" (מהר"י לינגו משם רבו הרב החסיד אליעזר נחמן פואה בס' גורן ארנן פר' בחוקותי).

ובכף החיים (סי' תיט אות ה) הוסיף שראש חודש נחשב כמועד לא רק לעצם חיוב סעודה, אלא "חייב לכבד ר"ח שגם בו יש הארת הנפש כמועד (אור צדיקים סי' לא ומחזיק ברכה אות א) ועל כן יש לאכול סעודת ראש חודש על השלחן, ודרך כבוד כמו בשבת ויו"ט". והביא הכף החיים (שם אות ח) דין נוסף מכח היקש זה: "חייב אדם להקביל **פני רבו בראש חודש** והטעם **כי גם בראש חודש יש נפש יתירה** ואז אם יקבל פני רבו יושפע לו מכח רבו"].

הכלבו (סי' מג) הביא טעמים נוספים למנהג עשיית סעודה בראש חודש:

[ב] ונהגו כל ישראל לעשות סעודה גדולה משאר הימים, **מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל,** כמו שאמרו ז"ל הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח, כלומר בעבורי, על שמעטתי את הירח ממאור שלה ואני רוצה לעשות לה כבוד **שיתכפרו בה כל ישראל בכל עת שתתחדש**.

[ג] ובפרקי דר' אליעזר מצינו מנהג גדול בישראל שעושין סעודה בראשי חדשים ובימים טובים, כדי שנזכור תפילת המוספין ושאסור ר"ח בעשיית מלאכה לנשים ויום טוב אף לאנשים [דברי פרקי דרבי אליעזר הובאו בכלבו, אך לא נמצאים בפרקי דרבי אליעזר שלפנינו].

[ד] ויש נותנין טעם אף לסעודת ראש חדש זכר לסעודה שעושין לעדי הלבנה בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה [כדברי המשנה (ראש השנה פ"ב מ"ה) "חצר גדולה היתה בירושלים ובית יעזק היתה נקראת ולשם כל העדים מתכנסין ובית דין בודקין אותם שם **וסעודות גדולות עושין להם** בשביל שיהו רגילין לבא"].

ויש להעיר, לפי הטעם שחיוב סעודת ראש חודש הוא מטעם ההיקש למועד, מדוע אין חיוב סעודה **בפת** כביום טוב, וכפי שמובא בשו"ע (סי' קפח סע' ז) שאם טעם ולא הזכיר יעלה ויבוא בברכת המזון בראש חודש "אינו חוזר **מפני שאינו חייב לאכול פת** כדי שיתחייב לברך ברכת המזון", וביו"ט ההלכה היא שצריך לחזור, ואם כן מהו ההבדל ביניהם, וצ"ע.

ב. עוד טעם מיוחד לסעודת ראש חודש כתב השם משמואל (פרשת ראה, תרע"ג) על פי דברי הטור (או"ח סימן תיז) שי"ב החדשים הם כנגד י"ב השבטים, כל חודש מיוחד לשבט אחד. אך היום טוב של ראש חודש הוא לכל ישראל ולא לשבטו לבד. והשבט שאליו מתייחס החודש הוא ה"צינור" דרכו יש השפעה רוחנית לכלל ישראל. ואם כן עיקרו של יום טוב דראש חודש הוא **שבהתאחדות** כלל ישראל הם משפיעים איש לרעהו. ולכן ביום זה של התאחדות והתקרבות כלל ישראל, יש צורך בסעודה, כפי שידוע שסעודה מקרבת את הדעת, כמאמר חז"ל (סנהדרין קג, ב) "גדולה לגימה שמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים" [ולכן גזרו חז"ל (ע"ז לו, ב) על אכילת פת עכו"ם, משום שהדבר מביא לקירוב הדעת ויש חשש שבסופו של דבר יתחתנו עם בנותיהם] - קבעו בראש חודש שיתקבצו כולם לסעודת ראש חודש, ע"כ תוכן דבריו.

טעם נוסף בדרך הדרוש מדוע קבעו את סעודת ר"ח בתחילת החודש, הביא בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן קכה) וז"ל: "נראה דענין סעודת ר"ח, כי כבר ידוע שכל התחלת דבר רע בא על ידי אכילה, וכמ"ש במחשבות חרוץ (דף פז) דבזה היה התחלת חטא אדם הראשון, וכן כידוע שאכלו מסעודתו של אחשורוש. ולכן אצלנו ההיפוך, אנחנו מתחילים

סעודת ראש חודש

לאכול בהתחלת החודש סעודת מצוה ועל ידי זה הקדושה של האכילה משפעת לכל ימי החודש שנהיה בתוך חויה קדושה ושל מצוה ולא נבוא לידי דברים רעים על ידי תאוות האכילה".

כיום, במקומות רבים בעולם אין נוהגים להקפיד על קיומה של סעודת ראש חודש, וכבר העיר על כך ערוך השלחן (סי' תיט סע' ב) וכתב: "והתמיהא גדולה למה לא נהגו אצלינו כלל בסעודת ר"ח, וכל שכן כשחל ר"ח בשבת שאין עושין סעודה ביום א'. ושמא תפסו העולם כיון בש"ס שלנו אין זכרון לזה...**ומכל מקום נכון לחוש לזה**. אבל מה נעשה שיד הזמן קשתה עלינו. ומכל מקום המהדרים מוסיפין איזה מאכל בר"ח וכן בשבת ר"ח מוסיפין תבשיל לכבוד ר"ח".

ג. והנה בנדון השאלה, האם חיוב הסעודה הוא בשני הימים [כאשר ר"ח הוא בל' וביום א' בחודש] או רק באחד מהם, ואם באחד מהם האם יש קפידא באיזה יום לעשות את סעודת המצוה, מובא בספר יוסף אומץ (דינים ומנהגים ובפרט מנהגי פרנקפורט, סימן תרצד) שרק ביום ב' דראש חודש יש להרבות בסעודה, וז"ל בסוף דיני הסעודה בראש חודש: "אבל אם היה ראש חודש שני ימים לית לן בה ביום א' דראש חודש **רק ביום ב' דראש חודש**".

ונראה לבאר שטעם המנהג לקיים סעודה **ביום השני** בלבד, נובע מכך שלמעשה עיקר הראש חודש הוא ביום השני, **היום שבו מתחדשת הלבנה** - וזהו היום הראשון של החודש, ואילו היום הראשון של ראש חודש הוא רק **השלמת החודש שעבר**. וכמו שהביא המשנ"ב בהלכות ראש חודש (סי' תיז ס"ק ד) בתוך דבריו לפי דעת הסוברים שמנהג הנשים להיות בטלות ממלאכה בשני הימים בראש חודש, וז"ל: "ומכל מקום אף לדעה זו יש להם להקל רק **יום ראשון של ר"ח שהוא השלמת חודש העבר**, אבל לא **ביום השני שהוא עיקר ראש חודש**".

עוד יש לבאר את טעם המנהג לקבוע את סעודת ראש חודש רק ביום השני, על פי דברי המשנה במסכת ראש השנה (פרק ד משנה ד) שבזמן שקידשו את החודש על פי הראיה, פעמים שלא היו מספיקים להודיע לכלל ישראל אם יום ל' בחודש הוא ראש חודש, והחודש חסר, או שעדיין לא נראתה הלבנה, והחודש מעובר, וראש החודש ביום ל"א. ולכן נהגו **מספק** שגם יום ל' וגם היום שאחריו נחשבים כראש חודש.

משום כך, בזמנינו שלא מקדשים את החודש על פי הראיה אלא לפי חשבון המולד, הגם שלענין תפילת מוסף נוהגים להתפלל גם ביום ל', וכן לענין הזכרת יעלה ויבוא בתפילה וברכת המזון נוהגים להזכיר גם ביום ל', כי בזה נשאר המנהג בידינו להחשיב את **שני הימים כראש חודש מחמת הספק.** מכל מקום יתכן ולענין חיוב הסעודה, "ראש החודש" נחשב **היום הראשון של החודש** [דהיינו יום ב' דר"ח] שהוא "עיקר ראש חודש", ולכן מספק, חיוב הסעודה הוא דווקא ביום השני.

אולם טעם זה צ"ע, כי אם לענין תפילת מוסף והזכרת יעלה ויבוא **מחמת הספק** מחשיבים את ראש חודש **בשני הימים**, מדוע לענין סעודת ראש חודש לא נאמר **שמספק** יש לערוך סעודה **בשני ימי ראש החודש**.

והיה מקום לומר שהוצאות סעודה הם ענין ממוני, וספיקא דממונא לקולא, ולכן עושים סעודה רק ביום אחד של ר"ח ולא בשני הימים. אולם, סברה זו יש לדחות, כיון שלפי דברי הפסיקתא המובא לעיל הוצאות ר"ח נחשבות כהוצאות שבת ויו"ט ואינן נכללות בחשבון מזונותיו של האדם, ממילא אין זה ענין ממוני, ואם כן מספק היה ראוי לעשות את הסעודה בשני הימים.

ד. ונראה שהמנהג לעשות סעודה רק ביום ב' דר"ח, אינו מתיישב עם דעת האחרונים, שדין עשיית שני ימי ראש חודש אינו בתורת ספק אלא **בתורת ודאי**, כדלהלן:

בשו"ע (או"ח סימן תכב סע' א) נפסק שהשוכח יעלה ויבא בתפילת שחרית בראש חודש דינו שחוזר ומתפלל שוב. ולכן, מי ששכח יעלה ויבוא ולא נזכר עד זמן מנחה, דינו שצריך להתפלל פעמיים תפילת מנחה.

סעודת ראש חודש

וידועה מחלוקת רבותינו הראשונים, אם שכח יעלה ויבא בראש חודש במנחה, האם מתפלל ערבית פעמיים [ובתפילת ערבית כבר לא ראש חודש]. דעת רבינו יהודה המובא בתוספות (ברכות כו, ב ד"ה טעה) שלא יתפלל עוד בלילה "דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפילת המנחה מבעוד יום לבד ראש חודש שלא הזכיר, אם כן אין מרוויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ראש חודש, הרי לא יזכיר עוד תפלת ראש חודש ושמונה עשרה כבר התפלל". ומאידך, הביאו התוספות שמדברי הרי"ף משמע "דאפילו היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחרת".

ופסק בשו"ע (סימן קח סע' יא) כדעת הרי"ף: "טעה במנחה של שבת והתפלל י"ח ולא הזכיר של שבת, מתפלל במוצאי שבת שתים, ואינו מבדיל בשניה. ויתפלל אותה בתורת נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר. **והוא הדין אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ראש חודש"**.

על דברי השו"ע, כתב המגן אברהם (שם ס"ק טז) "ונראה לי דאם בלילה גם כן ראש חודש לכולי עלמא יתפלל דהא ירויח שיאמר יעלה ויבוא". דהיינו, כאשר ראש חודש הוא שני ימים, אם שכח יעלה ויבוא במנחה ביום א' דר"ח, לכולי עלמא יתפלל פעמיים ערבית בליל ב' דר"ח, מכיון שגם בלילה ראש חודש יכול לומר בתפלת התשלומין יעלה ויבא.

ובמחצית השקל (שם) הביא מדברי הצל"ח בשם ספר בנין אריאל שהשיג על המג"א: "שהרי ב' ימים ראש חודש הוא מספק, וממה נפשך, אי ביום [הראשון] היה ראש חודש איך יאמר יעלה ויבא בלילה, ואם בלילה הוא ראש חודש אם כן ביום אינו ראש חודש ולא טעה כלל בתפילתו ביום, ואיך יתפלל עתה בתשלומין של תפילת היום". כלומר, מאחר וראש חודש הוא בעצם יום אחד בלבד, אלא שבזמן שהיו מקדשין על פי הראיה היה ספק מתי ראש חודש ולכן קבעו לנהוג שני ימים ראש חודש, וגם כיום שמקדשים על פי הלוח נקבע לנהוג שני ימים מספק [מאחר ולא ידוע באיזה יום ראש חודש]. אם כן מחדש הבנין אריאל, שאם שכח יעלה ויבוא ביום הראשון, ממה נפשך אינו צריך לחזור ולהשלימו ביום ב' דר"ח: כי אם יום הראשון הוא ראש חודש, אזי היום השני אינו ראש חודש ולא יכול להשלים ולומר בו יעלה ויבוא. ואם היום השני הוא ראש חודש, כלל לא היה צריך להזכיר יעלה ויבא ביום הראשון, וממילא אינו צריך לחזור ולהתפלל את התפילה השניה. [ואף שנוהגים להזכיר יעלה ויבא בשני הימים, זהו מאחר שכל יום בפני עצמו מסופק אולי הוא הראש חודש, אבל כדי לחזור ולהזכיר ביום השני יעלה ויבא כששכח ביום הראשון, יש צורך שיהיו שני ימי ראש חודש בוודאות].

וכתב הצל"ח ליישב את דברי המג"א שאמנם שני ימי ראש חודש הם בתורת ודאי: "דכמו בתשרי התקין רבן יוחנן בן זכאי שאם באו עדים מן המנחה ולמעלה שיהיה אותו יום קודש ולמחר קודש (במשנה בראש השנה פ"ד מ"ד), הוא הדין בכל ראש חודש, אם כן משכחת לה דשני הימים הם ראש חודש וליכא ממה נפשך".

ואף מסקנת שו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קיח) לאחר שהביא את כל הדעות הנ"ל: "שני ימים ראש חודש אינם משום ספיקא **אלא תרווייהו הם ודאי"**. ובתוך דבריו שם כתב: **"כל דהוי שני ימים ר"ח חשיבא קדושה אחת"**.

נמצא לפי דעת הסוברים ששני ימי ראש חודש הם **בתורת ודאי,** נצטרך לומר שיש גם **חיוב סעודה בשני ימי ראש חודש**, שלא כדברי היוסף אומץ.

ה. ונראה לדון בגדר חיוב הסעודה בשני ימי ראש חודש, האם הוא חיוב בתורת ודאי או חיוב בתורת ספק, על פי האמור בנביא [שמואל א פרק כ, הפטרת "מחר חודש"] ששאול המלך ערך סעודה בראש חודש ודוד המלך לא השתתף בה, כפי שנאמר שם: "ויסתר דוד בשדה **ויהי החדש וישב המלך אל הלחם לאכול** וגו' ויפקד מקום דוד (פסוקים כד-כה). ושאול לא הגיב על כך: "ולא דבר שאול מאומה ביום ההוא כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא" (פסוק כו). ובפסוק הבא נאמר: "ויהי **ממחרת החודש השני** ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא

סעודת ראש חודש

בן ישי **גם תמול גם היום** אל הלחם". ובביאור הכתוב נחלקו המפרשים, מתי היתה הסעודה השניה שאליה לא הגיע דוד, עליה נאמר בנביא "ויהי ממחרת החודש השני".

רבינו ישעיהו פירש: "ויהי ממחרת החודש השני, פירשו **שני ימים היה ראש חודש,** החודש שעבר היה מלא כמו שאנו עושים ומקדשים ראש חודש שני ימים יום ל' ויום ל"א. ותרגם [יונתן] והווא ביומא דבתרוהי דהוא עבור ירחא". ומפורש לדעתם, שהמעשה אירע בעת שהחודש היה **מלא**, ונהגו לעשות סעודה לכבוד ראש חודש **בשני הימים**.

אולם רש"י פירש באופן אחר: "ממחרת החדש, ממחרת חידוש הלבנה. השני, **ביום שני לחדש**". כלומר, כששאול המלך שאל היכן דוד, אז כבר לא היה ראש חודש אלא היום השני של החודש [והטעם שדוד היה צריך לבוא ביום השני לחודש הגם שכבר אינו ראש חודש, ביאר במצודת דוד שם: "גם תמול, כי חשב, אם היה מקרה, היה לו לבוא היום חילופו, עם שאין הדבר קבוע בכל יום מימות החול"].

הרי לנו מפורש בדעת רבנו ישעיהו ובתרגום יונתן, שחיוב סעודה בראש חודש הוא בשני הימים. ואילו בדעת רש"י שלא פירש שהמעשה היה בסעודה של יום ב' דר"ח, יתכן וזהו בגלל שסובר שגם אם המעשה היה בחודש מלא, מכל מקום אין חיוב סעודה בב' ימי ראש חודש, וכמנהג שהביא בספר יוסף אומץ שמקיימים את הסעודה ביום השני בלבד, ולכן למד רש"י שהסעודה ביום הראשון היתה ביום ב' דר"ח, והסעודה "ממחרת החודש השני" היתה ביום השני של החודש.

אולם אין הכרח לזה, מכיון שמדברי הכתוב בספר שמואל אין כל ראיה אם הסעודה הראשונה שעשה שאול היתה בחודש מלא או בחודש חסר, ולכן יתכן שגם רש"י סובר שבחודש מלא יש חיוב סעודה בשני ימים של ראש חודש, אלא שלדעתו מאחר וקיימת אפשרות שהסעודה הראשונה שעשה שאול היתה בחודש חסר וראש חודש היה יום אחד, לכן פירש ש"יום המחר" הוא היום השני של החודש [ולא יום ב' דר"ח].

ו. ומצאתי בתלמוד ירושלמי (תענית פ"ד ה"ג) שמפרש את המעשה בדוד ושאול כדעת רבינו ישעיהו.

הירושלמי מביא את הוראתו של רבי יוחנן לקיים דיני ראש חודש בשני ימי החודש, ומסייע לדבריו מהפסוק הנ"ל בפרשת "מחר חודש". וז"ל הירושלמי: "קרייא [הפסוק] מסייע לר' יוחנן [כלומר, הפסוק מסייע לדינו של ר' יוחנן שיבואר בסמוך]. ויהי ממחרת החדש השני, אין תימר תרין ירחין הוון, והא כתיב מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם". ומפרש קרבן העדה: "אין תימר, אם תאמר ויהי ממחרת החדש השני היינו בחדש אחר, קשיא סיפא דקרא דכתיב גם תמול גם היום, שמע מינה **דבשני ימים זה אחר זה** היה המעשה". ומפסוק זה מביא הירושלמי ראיה לדברי ר' יוחנן: "א"ר חייה בר בא ר' יוחנן מפקד לכנישתא דכופרא סכון מיעל עד דו איממא ואתון אמרין זמנו ועיבורו". כלומר, ר' יוחנן ציווה לאנשי בית הכנסת בכופרא, לקיים דיני ראש חודש ביום וגם בלילה, דהיינו בשני ימי החודש. וכמו שמפרש הפני משה: "קרייא מסייעא לר' יוחנן, בהא דלקמן דהיה נוהג לעשות הסעודה ביום ראש חודש הא' ומתחיל בסוף היום וממשיך עד הלילה שהוא ליל יום ב' דראש חודש כדי לצאת בהסעודה בשביל שני הימים דראש חודש כדלקמן".

ובפירוש מראה הפנים על הירושלמי ציין לדברי הסמ"ג בהלכות ראש חודש שכתב מעצמו ללמוד מהמקרא הזה **שאף בזמן שהיו מקדשין על פי ראיה, היו נוהגים לפעמים לעשות שני ימים ראש חודש,** ואמנם דין זה מבואר בהדיא בירושלמי. וכן בפירושו של הקרבן העדה (ד"ה קרייא מסייעא) "בשני ימים של ר"ח יש בהן קדושה".

הרי לנו מפורש בדברי הירושלמי שגם בזמן שהיו מקדשים את החודש על פי הראיה תיקנו שיהיו שני ימים ראש חודש, **ואז היו עושים את הסעודה בשני הימים**, וכפי שמוכיח הירושלמי מהמעשה של דוד ושאול. ובתוך כך, מפורש בדברי הירושלמי, כפירושו של רבינו ישעיהו לפרשת מחר חודש, שהמעשה היה בחודש מלא, ויש חיוב סעודה בשני ימי ראש החודש.

סעודת ראש חודש

ואכן בספר טעמי המנהגים (עניני ראש חודש, סימן תנ בקונטרס אחרון) הביא בשם סידור לב שמח: "בשל"ה כתב מצוה להרבות סעודת ראש חודש כמו במועד, דאתקוש בתורה וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ובנביאים כתיב והיה מידי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו, וכתיב גבי שאול מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם, והשיבו יונתן זבח משפחה. **ומשם מוכח דבשני ימים מצוה לעשות סעודת ראש חודש**".

ז. והנה לפי כל הטעמים לסעודת ראש חודש שהובאו לעיל [**אות א**] לכאורה נראה בפשטות שיש לעשות סעודה **בשני ימי ראש החודש**.

לפי הטעם הראשון, שראש חודש נחשב "מועד" ויש בו חיוב סעודה כמועד, כבר נתבאר, שלדעת האחרונים שני ימי ראש חודש נחשבים לראש חודש בתורת ודאי. וגם מחמת הספק יש לנהוג בשני הימים דין ראש חודש לענין מוסף, יעלה ויבוא, ובפשטות גם לענין סעודה.

גם לפי הטעם השני, שהסעודה היא מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל, מסתבר שענין הכפרה שייך בשני ימי ראש החודש. [הגם שענין הכפרה הוא "בכל עת שתתחדש", כלשונו של הכל בו, וחידוש הלבנה הוא רק ביום אחד, מכל מקום מכיון שאנו מסופקים בדבר, מסתבר שבכל יום מימי ראש חודש שייך טעם זה].

וכמובן שגם לפי הטעם שקבעו סעודה כדי שנזכור תפלת המוספין ושראש חודש אסור בעשיית מלאכה לנשים, ודאי שיש לקבוע סעודה בשני הימים, שהרי בשני הימים מתפללים מוסף והנשים אסורות במלאכה.

גם לפי הטעם שהסעודה בראש חודש היא זכר לסעודה שעושין לעדים שבאו להעיד על חידוש הלבנה בזמן שהיו מקדשין על פי הראיה, סעודות אלו היו נערכות בשני ימי ראש החודש שבהם היו באים העדים, ואם כן ברור שהסעודה לזכר ענין זה צריכה להתקיים בשני ימי ראש החודש. וכן לפי השם משמואל שאמר שר"ח מסמל את האחדות של כלל ישראל, ברור שמתאים הדבר לשני ימי ראש החודש.

ח. בנדון השני, האם חיוב סעודת ראש חודש הוא דווקא ביום או גם בלילה, במשנ"ב (סי' תיט ס"ק ב) כתב: "נראה דמה שמרבה בסעודה ביום לכבוד ר"ח די, ואינו צריך להרבות גם בלילה". ובפשטות מבואר בדבריו, שאין צורך לעשות סעודת ר"ח גם ביום וגם בלילה, ואם עשה ביום די בכך ואינו צריך לעשות סעודה גם בלילה. אך לא מבורר מה דעת המשנ"ב האם יכול לעשות את הסעודה לכתחילה גם בלילה.

אולם בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן קכה) כתב על דברי המשנ"ב: "ונראה דיש ללמוד מכוונת דבריו דסגי בסעודה אחת **או ביום או בלילה** ולא כפורים דסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא". משמע מדבריו שלדעת המשנ"ב אפשר לצאת ידי חובת סעודת ר"ח גם בלילה.

אולם מצאתי בדברי האחרונים כמה טעמים מדוע עיקר סעודת ראש חודש הוא ביום. בספר נימוקי או"ח (מונקאטש, סי' תיט אות א) כתב: "הנה דעת אאמו"ר (הדרכי תשובה) היה דצריך להיות הסעודת ראש חודש **ביום** דייקא, **ואין יוצאין אם עשאוהו בלילה בלבד**, כיון דפסקינן **דאין קידוש החודש בלילה**, ומטעם זה פסקינן להלן בשולחן ערוך (סימן תכב סע' א) דאם לא אמר יעלה ויבא בערבית ראש חודש אין מחזירין אותו".

וכוונתו לדברי הגמרא (ברכות ל, ב) שאין חוזרין על תפילת ערבית בליל ראש חודש אם לא הזכיר בה יעלה ויבא מפני שאין בית דין מקדשין את החודש בלילה. וכתב האור זרוע (הלכות ר"ח סי' תנט) "מפני שאין בית דין מקדשין את החודש בלילה **הלכך בערבית לית ביה ראש חודש כל כך** הלכך אינו חוזר". ומכאן רצה להוכיח הדרכי תשובה, שאין יוצאים ידי חובת סעודת ראש חודש בלילה, מכיון שאין קידוש החודש בלילה.

ועל ראיית הדרכי תשובה מדברי הגמרא בברכות הקשה הנימוקי או"ח, מדברי המגן אברהם (שם ס"ק א) שפסק שכאשר חל ראש חודש בשבת, יש למשוך את הסעודה עד הלילה כדי לצאת ידי חובת סעודת ראש חודש גם כן.

סעודת ראש חודש

וכדברי המג"א: "כתבו הרי"ף והרא"ש בשם ירושלמי שאם חל ראש חודש בשבת יש לעשות סעודת ראש חודש בא' בשבת דבשבת אין ניכר שעושה משום ראש חודש, וכתב הב"ח ולא נהגו כן. ונראה לי, **דיש למשוך סעודה שלישית עד הלילה** ואז יוצא ידי חובת ראש חודש גם כן".

ומדברי המג"א רצה הנמוקי או"ח להוכיח **שבליל** ראש חודש יוצא ידי חובת הסעודה, שכן אם נאמר שאינו יוצא, כיצד מועיל מה שהמשיך את הסעודה השלישית משבת למוצאי שבת לומר שיוצא בזה גם ידי חובת סעודת ראש חודש, הרי במוצאי שבת כבר לילה ובלילה אינו יוצא ידי חובת סעודת ר"ח. ומוכח איפוא מהמג"א, שיוצאים בסעודת ראש חודש גם בלילה.

אולם הנמוקי או"ח וכן בשו"ת משנה שכיר (סימן פג) דחו את הראיה, באומרם שגם אם נאמר שאין יוצאים ידי חובה בסעודה **בליל** ראש חודש, זהו דווקא כשבא לאכול בליל ראש חודש ולקיים הסעודה בראש חודש, אך במג"א מדובר שר"ח היה בשבת והסעודה במוצ"ש, שאז כבר לא ר"ח אלא המשך סעודת השבת, והאכילה היא בצורת השלמה ומדין "**תשלומין**", ובזה אין כל הבדל בין יום ללילה, ויוצא ידי חובת ההשלמה גם בסעודה **בלילה.**

אך מאידך, הביא הנמוקי או"ח את דברי הפני משה בביאור הירושלמי (הובא לעיל **אות ה**) שכתב בתוך דבריו: "דהיה נוהג לעשות הסעודה ביום ראש חודש הא' ומתחיל בסוף היום **וממשיך עד הלילה שהוא ליל יום ב' דראש חודש כדי לצאת בהסעודה בשביל שני הימים דראש חודש**".

אולם למעשה נוטה בשו"ת משנה שכיר שעיקר הסעודה ביום, וכתב שמדברי תוספות הרא"ש (ברכות מט, ב ד"ה שבתות) שכתבו במפורש שסעודת ר"ח היא **דוקא ביום**, שכן בלילה אפילו בתפילה אין מחזירין, דאין מקדשין את החדש בלילה. והביא שגם דעת הערוך לנר (סנהדרין ע, ב ד"ה ר"ח) שסעודת ר"ח היא ביום.

ובשו"ת משנה שכיר, מובאת בהערה מבן המחבר, ראיה מפרשת "מחר חודש" שחיוב הסעודה אינו בלילה, להלן דבריו: "דכירנא כד הוינא טליא [זכורני בהיותי צעיר], בהיותנו בעיר המרפא ברדיוב בשנת תרצ"ז לקחני אבא מארי לסעודת ר"ח, בה השתתפו בין שאר האדמורי"ם וגדולי הרבנים הרה"צ רבי שלום אליעזר האלברשטאם, האדמו"ר מראצפערט, בנו של מרן הדברי חיים, שהביא ראיה מהפסוק שאין סעודת ר"ח בלילה, דכתיב "ויהי ממחרת החודש השני ויפקד מקום דוד ויאמר שאול אל יהונתן בנו מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם", ואילו היה אפשר לקיים סעודת ר"ח גם בלילה מדוע היה צריך שאול להמתין עד למחרת החודש השני, הרי היה יכול לשאול ביום הראשון של החודש, מדוע לא בא אמש, והיום. ולאותם המפרשים (תרגום יונתן ורבנו ישעיהו) שהיו שני ימי ר"ח [החודש היה מלא] בוודאי שהיה שואל בליל ר"ח השני ומדוע לא שאל רק ממחרת, דהיינו ביום ב' דר"ח, אלא בודאי אין עושים סעודת ר"ח בלילה, וממילא לא שאל רק ממחרת יום הראשון מדוע נפקד מקום דוד תמול והיום".

וכן מסקנת הנמוקי או"ח: "נראה דעל כל פנים אין מצוה להרבות רק סעודה אחד, אם כן **בודאי לאכלה ביום חשוב יותר**, משום דקידוש החודש ביום". ובדבריו שם הביא הביא ראיה נוספת לכך, שכן גם סעודת פורים אין לעשותה אלא ביום (או"ח סי' תרצה סע' א), וכפי שהובא לעיל (**אות א**) מקור חיוב סעודה בר"ח המובא בטור מדברי הירושלמי הוא מהשוואת סעודת ראש חדש לסעודת פורים.

וגם בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז בהשמטות סימן יא) מסיק שעיקר סעודת ראש חודש **ביום.** והטעים את הדבר: ראשית, בגלל ההשוואה לסעודת פורים. שנית, בגלל שאין מקדשין קידוש החודש בלילה ולכן אם שכח לומר יעלה ויבוא בערבית אינו חוזר. שלישית, ההלל שאנו אומרים בראש חודש הוא ביום, ואם כן נמצא שהעיקר הוא כבוד ביום ולא בלילה. רביעית, מאחר וביום מתפללים מוסף וקדושת כתר "ועל פי סודן של דברים, ביום ראש חודש יש עליות גדולות לשכינה, כידוע ליודעי ח"ן", לכן יש לעשות סעודה ביום. והוא מסיים: "הרי מכל זה נמצא **דכבוד היום הוא מעולה ביתר שאת מכבוד הלילה** ואם כן איך אפשר, להמירו בלילה לעשות אור לחשך ח"ו, הס כי לא להזכיר".

סעודת ראש חודש

ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן קכה) הביא טעם נוסף מדוע קבעו את סעודת ראש חודש ביום: "כי **בלילה** מקדשין הלבנה ולכן עושין ג"כ דבר חשוב **ביום** והוא הסעודה".

מאידך גיסא מובא בספר (נפש דוד סימן נא) שהאדר"ת נהג שלא לאכול בערב ר"ח עד הלילה, כדי שיוכל לאכול סעודת ר"ח בלילה. ומשמע, שסבר שיש חיוב סעודת ר"ח גם בלילה.

* * *

ט. ונראה מקור חדש לסעודת ראש חודש, על פי דברי המשנה במסכת סנהדרין (פ"ח מ"ב) בדינו של בן סורר ומורה, שאינו מתחייב מיתה אם אכל תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי "**בעיבור החדש**" [מכיון שחיובו על "אכילה מכוערת" הוא רק אם לא אכל אכילה זו בסעודת מצוה]. ולמדנו מדברי המשנה, שהיו עורכים סעודה "בעיבור החודש".

ובגמרא (סנהדרין ע, ב) הוסיפו פרטים בפשרה של הסעודה "בעיבור החודש", וז"ל: "תנו רבנן, אין עולין בעיבור החודש פחות מעשרה בני אדם, ואין עולין לה אלא לאור עיבורו". ופרש"י: "שהן נקבצין עשרה או יותר ועולין בעלייה, ואין אסיפה זו אלא **לפרסם הדבר שעברוה**, ולא לעיין, דהא אין עולין אלא לאור עיבורו, **דהיינו ליל מוצאי שלשים**, וכבר מעובר הוא, דהא לא קידשו היום את החדש, וקידוש אין שם ביום מחרת דהיינו יום שלשים ואחד למנות על כך, כדאמרינן (ראש השנה כד, א) שלא בזמנו אין מקדשין אותו". כלומר, במוצאי יום השלושים של החודש היו עושים סעודה מיוחדת שנועדה לפרסם את העובדה שלא קידשו את החודש ביום זה, ולכן החודש מעובר.

ואימתי היה זמנה המדוייק של סעודה זו במוצאי יום השלושים, לדעת המנחת חינוך (מצוה ד אות ט) נחלקו בזה רש"י והרמב"ם. לפי רש"י, סעודה זו התחילה **סמוך לשקיעת החמה של יום השלושים**, **ונמשכה במשך כל הלילה** עד סמוך להשכמת בוקר יום השלושים ואחד. אולם מדברי הרמב"ם נראה שזמן הסעודה היה **בלילה של מוצאי יום השלושים ונמשכה עד קודם עלות השחר**, כדבריו בהלכות קידוש החודש (פ"ג ה"ז) "כשמעברין בית דין את החדש מפני שלא באו עדים כל יום שלשים היו עולין למקום מוכן **ועושין בו סעודה ביום אחד ושלשים שהוא ראש חדש** ואין עולין לשם בלילה **אלא בנשף קודם עלות השמש**. ואין עולין לסעודה זו פחות מעשרה... **וזו היא סעודת מצוה של עיבור החדש האמורה בכל מקום**".

אמנם בספר מרגליות הים על מסכת סנהדרין (דף ע' עמ' ב אות יז) הביא את לשון הרמב"ם "ואין עולין לשם בלילה אלא בנשף קודם עלות השמש", וכתב: "ונראה שנשמטה בהעתקה מלה אחת, וצריך לומר: אין עולין ביום אלא בנשף [ויורדים] קודם עלות השחר". ולפי דבריו אין מחלוקת בין רש"י והרמב"ם, וגם לדעת הרמב"ם תחילת הסעודה **סמוך לשקיעת החמה של יום השלושים**, **ונמשך במשך כל הלילה** עד סמוך להשכמת בוקר יום השלושים ואחד.

השלמה לענין זה שמעתי מידידי רבי יעקב קראוס, רב בית הכנסת ישראל הצעיר דהאנקוק פארק בלוס אנג'לס, שהזכיר במסיבת ראש חודש שבט תשס"ח שנערכה בבית הכנסת [כמנהגינו מידי חודש בחודשו], את דברי המסכת סופרים (פרק יט הלכה ט) המוסיפה פרטים על נוסח הברכה שהיתה נאמרת בסעודת "עיבור החודש", וז"ל: "**בראש חודש ישבו החבורות של זקנים ושל בלווטין** [שרים] ושל תלמידים **(ביום הראשון) מן המנחה ולמעלה עד שתשקע החמה ויראה הירח בלילה**, וצריך לומר בברכת היין בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן, בא"י אמ"ה אשר גילה סוד חידוש הירח, הורם ולמדם זמנים חדשים וימים טובים, מינה נבונים סודרי עתים פילס צורינו קיצי רגעים שבם מתקן אותם חדשים ומועדים דכתיב (תהלים קד, יט) עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, ואומר (ישעיה סו, כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה, וחותם בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים".

ובפירוש נחלת יעקב על מסכת סופרים כתב: "נוסח ברכה זו לא מצאתי בשום פוסק, ונ"ל **דברכה זו היו מברכין הבית דין בשעה שישבו לקדש החודש** לפי **שאז היו מרבין בסעודה**, כדאיתא בפרק בן סורר וברמב"ם [המובאים

סעודת ראש חודש

לעיל]. ונראה שבאותה סעודה לאחר ברכת המזון היו אומרים ברכה זו". וקצת צריך ביאור בכוונת דבריו שהסעודה התקיימה "**בשעה שישבו לקדש החודש**", שהרי בדברי הגמרא והרמב"ם מבואר שהסעודה התקיימה במוצאי יום השלושים ונועדה לפרסם את העובדה **שלא** קידשו את החודש ביום זה אלא חודש זה מעובר, וצ"ע.

על כל פנים, למדנו מדברי חז"ל שבזמן שבו היו בית דין מקדשים את החודש על פי הראיה, היתה מתקיימת סעודה במוצאי היום השלושים של החודש, כדי להודיע שהחודש מעובר, ואף נאמרה בסעודה זו ברכה עם נוסח מיוחד. ואולי נוכל להביא מכאן מקור חדש לסעודת ראש חודש, שהיא זכר לאותה סעודה שהיתה בזמנם.

אמנם מכאן משתמע, שעיקר זמנה של סעודת ראש חודש הוא רק בחודש מלא, במוצאי היום הראשון של ראש חודש - כפי שהיה אז, שהסעודה התקיימה במוצאי היום השלושים של החודש כדי לפרסם את עיבור החודש. ופוק חזי מאי עמא דבר, שמנהג סעודת ראש חודש הוא **בכל** ראש חודש. [וגם לא מצאנו שנהגו לקבוע סעודה זו דווקא **במוצאי היום הראשון של ראש חודש,** ואילו לפי דברי המשנה בסנהדרין, עיקר זמן הסעודה הוא סמוך לשקיעת החמה של יום השלושים של החודש, ויש להמשיך את הסעודה גם בלילה, לדעת רש"י. ולפי המנחת חינוך שהרמב"ם חולק על רש"י, לדעת הרמב"ם זמן הסעודה הוא באמצע הלילה עד סמוך לזריחת החמה ביום השלושים ואחד].

ברם יתכן שהמקור לסעודת ראש חודש בזמנינו הוא אכן אותה סעודה שהיו עושים בעיבור החודש, אלא שבזמנינו מאחר ולא שייך הטעם לסעודה ההיא שנועדה לפרסם שהחודש מעובר, כי כבר לא מקדשים את החודש על פי הראיה וחשבון החודשים המלאים והחסרים ידוע לכל - שוב אין מקפידים לעשות את הסעודה רק בחודש מלא במוצאי היום השלושים, אלא עושים סעודה מידי חודש בחודשו, וגם בחודש שאינו מעובר.

אך לפי זה עדיין אין לנו מקור ברור אימתי להעדיף לעשות את סעודת ראש חודש בזמנינו, ביום הראשון או השני, ביום או בלילה, וצ"ע.

* * *

מסקנת הדברים: מדברי הפוסקים נראה **שבחודש מלא** יש חיוב מעיקר הדין לקיים סעודת ראש חודש **בשני ימי החודש.** ומסתבר שמנהג בית הכנסת שלנו שקובעים את הסעודה ביום השני נובע מכך שאסיפת המשתתפים לסעודה בשני ימי החודש היא טורח מרובה, ולכן מקיימים את הסעודה ברוב עם ביום השני של ראש חודש. אך בוודאי שיש חיוב סעודה גם ביום הראשון.

לכן, אם מסיבה כלשהי לא יכולים לקיים את הסעודה ביום השני, פשוט שיש חיוב לעשות את הסעודה ביום הראשון.

ולענין השאלה השניה, האם יוצא ידי חובת סעודת ר"ח גם בלילה, הדבר שנוי במחלוקת הפוסקים: לדעת הדרכי תשובה והערוך לנר, אין יוצאים ידי חובת הסעודה בלילה. וכן מסקנת שו"ת משנה שכיר שעדיף לקיים את הסעודה ביום כמשמעות תוס' הרא"ש. ומכל מקום, אם עושה סעודה ביום אינו צריך לעשות סעודה גם בלילה, וכפי שפסק המשנ"ב "דמה שמרבה בסעודה ביום לכבוד ר"ח די ואינו צריך להרבות גם בלילה".

אך בפני משה מפורש שיכול לצאת ידי חובה גם בלילה, וכך נקט בשו"ת רבבות אפרים בדעת המשנ"ב, שחיוב סעודת ר"ח הוא בין ביום ובין בלילה.

ולכן אם אי אפשר לקיים את הסעודה ביום נראה שאפשר לקיימה בלילה, ולסמוך בזה על הסוברים שאפשר לצאת ידי חובת הסעודה בלילה. ובפרט שלפעמים דווקא ביום טורח רב לאסוף משתתפים רבים, ובלילה מתקיימת הסעודה עם ציבור גדול יותר ו"ברוב ע ם הדרת מלך".

ואם מקיימים את הסעודה בלילה, ודאי עדיף לערוך את הסעודה בליל ב' דר"ח, ואז כדאי להתחיל את הסעודה מבעוד יום, וכמו שכתב בפני משה הנ"ל, שבאופן זה נחשב שעשה את הסעודה בשני הימים.

ובפרט נראה להביא מקור לכך, מאותה סעודה שהיו עושים בזמן שקידשו את החודש על פי הראיה, וסעודה זו התחילה במוצאי יום השלושים [ליל ב' דר"ח] סמוך לשקיעת החמה ונמשכה בלילה שלאחר מכן.